

U međuvremenu

POVODOM NEDELJE SAVREMENOG MAĐARSKOG FILMA U »SAVA-CENTRU« U BEOGRADU I KCM »SONJA MARINKOVIĆ« U NOVOM SADU (oktobra 1984)

Piše: Slobodan Arandjelović

Prvi igrani filmovi snimljeni su u susednoj Mađarskoj tek 1912. godine, po završetku izgradnje prvog filmskog studija u Budimpešti. Bile su to kratke komedije i otužne melodrame bez ikakvih umetničkih ili komercijalnih vrednosti. Tokom kratkotrajne pobeđe socijalista (komunista 1919. godine, po padu monarhije, Mađarska je bila prva u svetu (nekoliko meseci pre SSSR-a) koja je nacionalizovala filmsku industriju, tako da je za samo četiri meseca proizvodnja povećana na trideset filmova koje je finansirala država. Uspostavljanjem Hortijevog režima, kinematografija je ponovo prešla u privatne ruke, a represija koja je usledila naterala je najbolje režisere (Majkl Kertiz, Aleksandar Korda, Paul Fejoš), teoretičare, scenariste (Bela Balaš) i glumce (Peter Lore, Miša Auer, Bela Lugoši, Pol Lukas, Marta Egert) da napuste domovinu i potraže posao na Zapadu ili u SAD. Sredinom dvadesetih godina broj filmova koji se godišnje snimao zanemarljivo je mali, a 1929. je produkcija u potpunosti stala.

Prvi zvučni film LAKEJ HIPOLIT snimljen je 1931. u režiji Ištvana Sekelja (stigavši u SAD, posle uspeha tog filma, postao je Stiv Sekeli) i postigao je nezapamćen uspeh u zemlji, istovremeno lansirajući stil koji će dominirati mađarskim filmom sve do drugog svetskog rata. Naime, snimaju se filmovi koji se bave lako prepoznatljivim likovima i mestima radnje, a glavni glumac je skoro po pravilu bio omiljeni Dula Kabaoš. Krajem tridesetih godina povećana je produkcija, ali nije se popravio kvalitet, i dalje je bio loš, tako da su mađarski filmovi retko bili viđeni izvan zemlje.

Značajan posleratni (verovatno i prvi pravi) uspeh postigao je film Geze fon Radvanija NEGDE U EVROPI (1947), po scenariju Bele Balaša koji se upravo vratio u domovinu da pomogne obnovu »sedme umetnosti«. Sledeće godine kinematografija je ponovo nacionalizovana. To je omogućilo razvoj i procvat mađarskog filma koji će prave uspehe i domete pokazati tek posle dve decenije. Godišnja proizvodnja se sa deset filmova krajem pedesetih povećala na dvadeset do dvadeset i pet šezdesetih i sedamdesetih godina. Ne treba zaboraviti ni godišnju proizvodnju oko pedeset dokumentarnih filmova (naročito studija »Bela Balaš«, koji je posluzio kao praktična škola mnogim režiserima koji su tek diplomirali na filmskoj akademiji i koji će proslaviti kinematografiju svoje zemlje tokom šezdesetih i sedamdesetih godina) i oko trideset pet animiranih filmova. Tada se javlja i termin »novi talas mladih režisera Mađarske« koji obrađuju relevantne savremene teme, žanjući međunarodna priznanja i nagrade na festivalima širom sveta (to se naročito odnosi na Karolja Maka, Ištvana Saboa, Mikloša Janča, Andraša Kovača, Martu Mesaroš, Ištvana Gala i Šandora Saboa). Oni stvaraju temelje na kojima počiva današnja mađarska produkcija.

Jedan od najboljih filmova pedesetih godina, koji je omogućio svetu da upozna vitalnost i vrednost mađarske kinematografije, bio je film Zoltana Fabrija VRTEŠKA (1955). Filmom GOSPODIN PROFESOR HANIBAL (1956), koji se bavi »belim terorom« dvadesetih godina, započeo je hrabar tretman osetljivih političkih tema, koje i danas – doduše, u novom, savremenom izrazu – zaokupljaju autore u Mađarskoj. Redak, zakasneli pokušaj neorealističkog pristupa usledio je u zanimljivom filmu Feliksa Marijašija MALA ČASA PIVA (1955), ali režiseri su, ipak, mnogo više bili okrenuti komediji i muzičkom filmu, koji se i danas, mada manje, neguju i snimaju.

Šezdesete godine su donele preokret u obradi karakterizacije likova, izboru tema i moralnoj odgovornosti autora koji počinju da se okreću intelektu-

alnim preokupacijama (film RASPET I ZAPLET Mikloša Janča, 1963, neodoljivo podseća na rane Antonijevljeve filmove), pojačavajući političku i društvenu angažovanost svojih dela. Bez sumnje, baš je Jančo svojim prvim filmovima (TAKO SAM SE VRATIO, 1964; LJUDI BEZ NADE, 1965; ZVEZDE I VOJNICI, 1967) postao uz Andraša Kovača (HLADNI DANI, 1966), Zoltana Fabrija (ZVER, 1959; DVA POLUVREMENA U PAKLU, 1961; DVADESET ČASOVA, 1965) i Ištvana Saboa (OTAC, 1966) najznačajniji sineast u zemlji, otvarajući nove horizonte i nove izražajne mogućnosti, služeći se neverovatno pokretnom kamerom i koreografišući svaki pokret glumaca, naročito u delima iz sedamdesetih godina (KONFRONTACIJA – SVEŽI VETROVI, 1968; NEBESKO JAGNJE, 1970; CRVENI PSALM, 1971; ELEKTRA, 1974), da bi se u sedamdesetim godinama taj njegov izraz pretvorio u manirizam i sopstvenu suprotnost.

U našoj zemlji prvi mađarski film viđen posle rata bio je VIZIJA NA JEZERU Lasla Kalmara (1939), koji je Jugoslovenska kinoteka prikazala 1952. i koji predstavlja tipičan primer predratne mađarske melodrame. U distribuciji smo tek krajem 1955. videli prvi film – LILJOMFI Karolja Maka (1954), za kojim su naredne godine sledili i BUDIMPEŠTANSKO PROLEĆE Feliksa Marijašija (1955), JOŠ ŽIVE Zoltana Fabrija (1954), GLAVU GORE Martina Keletija (1954), a zatim i VRTEŠKA/VRTLOG Zoltana Fabrija, DVANAEST POGODAKA Karolja Maka (1956), NEDELJNA ROMANSA Imre Fehera (1957), DRAGA ANA Zoltana Fabrija (1958), ALBA REGIJA Mihajli Semeša (1961), ZVER Zoltana Fabrija (1959) itd. Prosečno su naši gledaoci godišnje mogli da vide između tri i pet filmova našeg savremenog suseda, a uvođenje televizije proširilo je ove mogućnosti. Televizija nam je omogućila da premijerno vidimo od 1971. značajne filmove: LJUBAVNI FILM Ištvana Saboa, LETO U VIZAVAROŠI i POMRAČENJE Zoltana Fabrija, SUTRA ĆE BITI FAZANA Šandora Šare, USPOMENE IZ BANJE HERKULES Pala Šandora i DEVET MESECI Marte Mesaroš. Za četrnaest godina postojanja, FEST nam je prikazao izuzetne filmove: SOKOLOVI Ištvana Gala, LJUBAV Karolja Maka, SINDBAD Zoltana Husarika, TREĆI POČETAK i KRUNSKI SVEDOK Petera Bača, NA KRAJU PUTA Đule Mara, FOTOGRAFIJA Pala Zolnaja, USVOJENJE Marte Mesaroš, AMERIČKI TORZO Gabora Bodija, BUDIMPEŠTANSKE PRIČE i MEFISTO Ištvana Saboa, VREME ĆE STATI Petera Gotara i mnoge druge. Ako se doda da smo imali prilike da vidimo i IZUZETAN DAN Petera Gotara, NASLEDSTVO Marte Mesaroš, ČONTVARI Zoltana Husarika, VERINO SAZREVANJE Pala Gabora i još neke ključne filmove za razvoj susedne kinematografije, može se tvrditi da smo videli sigurno skoro sve najznačajnije i najbolje filmove ove male, ali sve značajnije kinematografije.

Tim više je vredno pohvale i pomena to što su nam »Sava-centar« i »Hungarofilm« omogućili da vidimo devet zanimljivih i raznovrsnih filmova novije produkcije susedne Mađarske (Nastalih 1983. i 1984), koja je, konačno, zasluženo, stekla brojne pristalice i u našoj sredini. Videli smo ovom prilikom filmove: AH, TI DRONJAVI ŽIVOTE Petera Bača, UBISTVO KRALJA Petera Bokora, JOBOVA POBUNA Barne Kaboja i Imre Đondosija, MARIJIN DAN Judit Elek, OMEGA Mikloša Janča, ESKIMKI JE HLADNO Janoša Zantusa, KRALJ IŠTVAN Gabora Koltaja, IGRA OBLAKA Đule Mara i SNEŽANA Jožefa Nepa.

Najbolji i najcelovitiji bio je izvanredni film JOBOVA POBUNA (viđen već na Slobodarskim svečanostima u Sopotu, gde je i nagrađen), delo koje je uzбудilo i dirnulo gledaoce svojom antiratnom i anti-semitskom porukom. Snažna ratno-psihološka drama iz miljea progona Jevreja tokom drugog svetskog rata prikazana je upečatljivo i snažno, bez patetike, ali i bez ratne pirotehnike (koja je tako neophodna našim autorima!) sa samo nekoliko vojnika, ali je emocionalnim nabojem i maestralnom režijom (uz izvršnu ulogu malog Gabora Fehera) postigla mnogo više nego što bi to učinile divizije i stotine statista i kaskadera. Topao, human i, pre svega, uzbudljivo dramatičan film koji sigurno spada u remek-dela mađarskog filma.

Izvršni AH, TI DRONJAVI ŽIVOTE, koji upotpunjuje (uslovno nastavlja) KRUNSKO SVEDOK istog autora, Petera Bača, odlična je i dihovita društveno-politička satira o teškim i prelomnim pedesetim godinama u Mađarskoj. Bačo se postavlja u ulogu neutralnog posmatrača i neku vrstu »filtera« koji poručuje gledaocima da život u zemlji početkom pedesetih, kao i šou-biznis, mora da ide napred, bez obzira na teškoće i probleme. U toj nameri mu je mnogo pomogla izvršna gluma Dorotije Udvaroš u teškoj i složenoj ulozi kabaretske pevačice Lusi. Tako se Bačo, po drugi put (opet uspešno) upustio u ismevanje političke hipokrizije, birokratske pomame i promašenih društveno-političkih mera koje su deo mađarske istorije. S pravom treba očekivati ali i sa nadršljenjem, i treći deo ove osobene »političke trilogije«.

Neočekivano uspešna rok-opera KRALJ IŠTVAN, snimljena TV-tehnikom sa više elektronskih kamera na samo jednoj sceni, pokazala je kako se mogu istorijske ličnosti i odlučni događaji uz vršnu i funkcionalnu muziku prikazati kao rok-mjuzikl.

Najneobičniji i najbizarniji film cele smotke bio je ESKIMKI JE HLADNO, koji je uspešno zakomplikovao i zapleo jednu tako običnu i banalnu (punu klišeja) ljubavnu melodramu, obogaćenu seksom, pop-muzikom i mladačkim buntom protiv društva i njegovih normi, da bi se završio najčudnijim raspletom viđenim poslednjih godina na filmu.

Interesantna istorijska rekonstrukcija atentata na kralja Aleksandra I u Marselju 1934. tema je uspešnog filma UBISTVO KRALJA.

Nedopustivo slabi bili su SNEŽANA (animirani film, koji je najavljivao sa velikom pumpom i sloganom »crtani film samo za odrasle!«; tresla se gora, rodio se miš), MARIJIN DAN (dosadna i predugačka kostimirana melodrama, statično koncipirana i retorična do beskraja) i OMEGA (dokumentarni film o popularnoj mađarskoj pop-grupi).

Zaključak koji se nameće jeste da je mađarska kinematografija još vitalna i vrlo raznovrsna, da omogućuje najrazličitije pravce razvoja i bavi se šarolikom i nadahnutom lepezom tematskih opredeljenja, uz sve veće prisustvo debitanata i mladih, novih autora. Vizuelno bogatstvo (KRALJ IŠTVAN, AH, TI DRONJAVI ŽIVOTE), produkcija uspešna u celini (JOBOVA POBUNA, ESKIMKI JE HLADNO), izvršna tonska obrada (KRALJ IŠTVAN, OMEGA), vrhunska fotografija (ESKIMKI JE HLADNO, AH, TI DRONJAVI ŽIVOTE, JOBOVA POBUNA), izvršni glumci (JOBOVA POBUNA, AH, TI DRONJAVI ŽIVOTE, ESKIMKI JE HLADNO) i odlična reklama i propaganda filmova – garantuju siguran komercijalni uspeh delima koja veće poseduju umetničke kvalitete.

marijin dan